AYOLLAR MEHNAT MIGRATSIYASI BO’YICHA NAZARIY YONDASHUVLAR VA AYOLLAR MIGRATSIYASINI TARTIBGA SOLISH MASALALARI

M.U. Tangirova
SamDU sotsiologiya va ijtimoiy ish kafedrasi o’qituvchisi
tangirovamavjuda10@gmailcom

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ayollar ichki va tashqi mehnat migratsiyasi masalalari, ularni huquqiy tartibga solish xususiyatlari , dunyoda aholi migratsiyasi holati, ayollar migratsiyasi sabablari, omillari, chet ellik ish beruvchilar va xorijiy kompaniyalar hamkorligi kabi masalalar ko’rib chiqilgan.*

Bundan tashqari ayollar mehat migratsiyasini huquqiy jihatdan baholash, migrant ayollar bandligi, xorij davlatlari bilan mehnat qonunchiligini inobatga olgan holda imzolangan kelishuvlar, xorijda mehnat faoliyatini qonuniy hamda xavfsiz amalga oshirishning huquqiy va tashkiliy asoslarini takomillashtirish asoslari ko’rib chiqilgan.

Kalit so’zlar: *ayollar mehnat migratsiyasi, qonun, migratsiya siyosati, bandlik, migrant, xorijiy mehnat migrantlari, aholi bandligi, migratsiyaning zamonaviy ko’rinishlari, migratsiya oqimlari, muammolari, jahon tajribasi, migratsiyaning ijobiy va salbiy oqibatlari.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются вопросы внешней и внутренней трудовой миграции женщин; особенности их правового факторы миграции женщин сотрудничество иностранных работадателей и иностранных компаний.*

В данной статье рассматриваются вопросы женской трудовой миграции, их правовое регулирование, внешняя трудовая миграци, трудоустройство женщин-мигрантов, договоры заключенные с зарубежными странами с учетом трудового законадательство, вопросы совершествования правовых и организационных основ законного и безопасного осуществления считается трудовая деятельность за границей.

Ключевые слова*: женская трудовая миграция, закон, миграционная политика, задолжность, мигрант, иностранные трудовые мигранты, задолжность населенных, современные виды миграции, факторы миграции и проблемы, мировой опыт,положительное и отрицательные фактори миграции.*

Annotation. *This article examines the issues of women’s external and internal labour migration, the features of their legal regulation the state of population migration in the world, the causes and factors of womens migration, cooperation between foreign employers and foreign companies.*

In this article, the issues of women’s labor migration their legal regulation, foreign labor migration, employment of migrant women, agreements signed with foreign countries taking into account the labor legislation, issues of improving the legal and organizational faundations of legal and safe implementation of labor activities abroad are considered.

Key words: *women’s labor migration, law, migration policy, employment, migrant, foreign labor migrants, population employment, modern forms of migration, migration flows, problems, global experience, positive and negative consequences of migration.*

Kirish. Ayollar mehnat migratsiyasiga oid nazariyalarning aksariyati haqida gap borganda,ayol migrantlarni o’rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Gender va migratsiya o’zaro bog’liq jarayonlar bo’lib,ular bir-birini shakllantiruvchi omillar hisoblanadi.

Og’ir jismoniy mehnat talab qilmaydigan sohalarning, xususan, xizmat ko’rsatish tarmoqlarining rivojlanishi va bandlik tarkibining transformatsiyalashuvi kabi jahon iqtisodiyotidagi tarkibiy o’zgarishlar xususan, xizmat ko’rsatish sohalarining rivojlanishi global mehnat migratsiyasining muhim bir qismiga aylangan ayollar mehnat migratsiyasining shakllanishiga va rivojlanishiga turtki berdi.Bandlik tarkibidagi bunday transformatsiyalashuv bilan bir qatorda rivojlangan mamlakatlarda tug’ilishning kamayishi va kishilarning o’rtacha umr ko’rish davomiyligini ortishi qariyalar sonining ko’payishiga va ularni parvarishlovchilarga , mazkur mamlakat aholisining moddiy farovonligini yaxshilanishi va ayollarning jamiyat hayotidagi ishtirokining faollashuvi esa, uy xizmatchilariga bo’lgan talabning ortishiga olib keldi. Ayollar mehnat migratsiyasining rivojlanishiga bir qancha omillar ta’sir ko’rsatmoqda. Tahlillarning ko’rsatishicha, Rossiyadan Qirg’izistonga yo’naltirilgan mehnat migratsiyasining 40 % ini, Tojikiston va O’zbekistonda esa, 20 % ga yaqini ayollar mehnat migratsiyasini tashkil etadi[1].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotlarning ko’rsatishicha, ayollar mehnat migratsiyasining sabablari mamlakatlar kesimida farqlanadi. Masalan, tojikistonlik va qirg’izistonlik ayol mehnat migrantlari uchun daromad topish, oila qurish kabi shaxsiy hayotini yo’lga qo’yish kabi omillar, boshqirdistonlik ayol migrantlar uchun esa, farzandlariga ta’lim va tarbiya berish, uy-joy qurish, qarzlardan qutilish, yaqin kishilarini davolash uchun daromad toppish kabi holatlar ularning boshqa mamlakatga borib ishlashi uchun turtki bermoqda. Empirik tadqiqotlarning natijalariga ko’ra, respondentlarning 84 %i ayollar mehnat migratsiyasi ularning hayoti va karerasi uchun ijobiy ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlasa, respondentlarning 62 %i esa mazkur jarayon resipient mamlakat va hududlarga ijobiy ahamiyat kasb etishini ta’kidlaganlar. 2024 yil holatiga ko’ra, dunyo bo’ylab migrantlar soni 321 million kishini, ularning 49 %ini ya’ni, 156 millionini ayol migrantlar tashkil qiladi[2].

Dunyo bo’ylab aynan mehnat migrantlari esa, 180 million kishini tashkil qilgan bo’lib, ularning 42,5 %ini ya’ni, 81 millionini ayollar tashkil qiladi. Jami migrantlar tarkibida ayollarning ulushini mintaqalar kesimida tahlil qilar ekanmiz, mazkur mintaqalarda ko’rsatkichlarning o’sganini guvohi bo’lamiz. Xususan, 1990-2024 yillar orasida Shimoliy Amerika mintaqasida 52 foizdan 53,5 foizgacha, Afrika mintaqasida 47,6 foizdan 48,5 foizga, Janubiy Osiyo mintaqasida 48,4 foizdan 49,6 foizgacha , Lotin Amerikasi mintaqasida 48,8 foizdan 49,5 foizgacha, Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika mintaqasida 44 foizdan 47 foizgacha o’sish, Sharqiy Osiyo va Tinch okean mintaqasida esa 48,6 foizdan 41.8 foizga qisqarishi kuzatilgan[3].

Ayol mehnat migrantlarini bevosita mintaqalar bo’yicha joylashuviga e’tibor berar ekanmiz, 31 %i Shimoliy Amerika va 38 %i Yevropa mintaqasida joylashgan. Mamlakatlarning rivojlanganlik darajasi ayol migrantlar ulushiga sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Xususan, ayol migrantlarning ulushi quyi daromadli mamlakatlarda 49%dan 49,6 %ga ortgan bo’lsa, o’rta

[1] Department of Economic and Social Affairs, Population // Dynamics. 2019. https://population.un.org/wpp/Download/Standart/Population/

[2] Migrant Workers Labour Migration Branch Conditions of Work and Equalety Departmen of Statics Results and Methodology 2024 P 12,14

[3] https://publication.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf

daromadli mamlakatlarda 48%dan 45,4 %ga hamda o’rtadan yuqori daromadli mamlakatlarda esa 48,5 %dan 43%gacha qisqargan.Ayol mehnat migrantlarining 69 %i yuqori daromadli, 19,9 %i ortachadan yuqori daromadli , 8,3 %i o’rtachadan quyi daromadli hamda 2,8 %i quyi daromadli mamlakatlarda faoliyat ko’rsatadilar. 1990- 2023-yillar davomida jami migrantlar tarkibida ayollarning ulushi 75 ta mamlakatda 1 %ga, 22 ta mamlakatda esa, kamida 5 %ga o’sgan. O’z o’rnida ularning ulushi 67ta mamlakatda kamida 1 %ga, 8ta mamlakatda esa kamida 10 %ga qisqargan. Ayol migrantlarning 8.3 %ini 15-24 yoshdagilar, 86,3 %ini 25-54 yoshdagilar hamda 5,4%ini 65 yoshdan kattalar tashkil qiladi[4].

Ayol migrantlar jami ishchilarning 5 foizini tashkil qilib ularning 18 foizi yuqori daromadli, 2,3 foizi o’rtachadan yuqori daromadli, 1,5 foizi o’rtachadan past daromadli hamda 1,4 foizi quyi daromadli mamlakatlarda faoliyat ko’rsatadilar. Ayol migrantlar asosan uy xizmatlari, qishloq xo’jaligi sohasi, mehmonxona biznesi, sog’liqni saqlash va ta’lim kabi ijtimoiy sohalarda faoliyat ko’rsatadilar. Masalan, ular Yevropada asosan, sog’liqni saqlash va ijtimoiy sohalarda faoliyat ko’rsatadilar. Xususan, Ispaniya va Gretsiyada mehmonxona biznesida, Buyuk Britaniyada tibbiyot sohasida, Italiyada ta’lim sohasidagi ayol migrantlarning ulushi yuqori. Yevrostat ma’lumotlariga ko’ra, Yevropadagi 25-54 yoshdagi oliy ma’lumotli migrant ayollarning 30 foizidan ortig’i yuqori malakaga ega bo’lib, ular fan, texnologiya, matematika va tibbiyot kabi STEMM sohalar bo’yicha mutaxassis hisoblanadilar. Bunday ayol migrantlar orasida bilimlar iqtisodiyotiga asoslangan tajriba va ko’nikmalarning mavjudligi ularning zamonaviy va yirik kompaniyalardagi bo’sh ish o’rinlariga bo’lgan intilishlarini oshiradi. Oliy ta’limga ega bo’lgan mehnat qilish yoshidagi ayol migrantlar mintaqalarda taqsimlanishiga e’tibor qaratsak, yuqori daromadli mamlakatlarda ularning ta’lim darajasi yuqoriroq ekanligiga guvoh bo’lamiz. Ammo shu o’rinda, ayol mehnat migrantlari orasida xorij mamlakatlarida o’rta va yuqori malakani talab qiluvchi sohalarda faoliyat ko’rsatayotganlar bilan bir qatorda norasmiy ravishdagi uy xizmatchisi, enaga, qariyalar parvarishlovchi, past malaka talab qiluvchi ishlarda ish beruvchiga butunlay qaram bo’lib qolib ishlayotganlari ham ko’pchilikni tashkil etadi.

Dunyodagi 196 million mehnat migrantlarining 8-9 foizini migrant uy xizmatchilari tashkil etgan. Bu ko’rsatkichni ayol migrantlar orasida ko’rsak, dunyodagi jami 70 million ayol migrantlarning 12%iga yaqini 8,5 millionini ayol migrant uy xizmatchilariga to’g’ri keladi. Dunyo bo’ylab 67 million uy xizmatchilarining 17%i ya’ni 11,5 millionini migrant uy xizmatchilari tashkil qiladi. Bu esa dunyo bo’ylab shaxsiy va uy xizmatlari uchun migrantlarga bo’lgan talabning yuqori ekanligini ko’rsatadi. Dunyo bo’ylab uy xizmatchilarining 80 foizi yuqori daromadli mamlakatlarda joylashgan bo’lib, ular mazkur mamlakatlardagi jami migrantlarning 66 foizini tashkil qiladi. Arab davlatlari, Shimoliy Amerika va Yevropa mintaqalarida jami migrant uy xizmatchilarining 52 foizi joylashgan. Mazkur mintaqalarda demografik jihatdan qarish jarayonlarining yuqori sur’atlarda o’sishi parvarishga muhtoj kishilarning shaxsiy va uy xizmatlariga bo’lgan ehtiyojning ortishiga olib kelmoqda. Xususan, dunyo bo’ylab uy xizmatchilarining 81 foizini ayollar tashkil qilsa, migrant uy xizmatchilarining 73 foizini ayollar tashkil qiladi. Dunyo mintaqalari bo’ylab jami migrantlar tarkibida ayol migrant uy xizmatchilarining ulushi bo’yicha eng yuqori ko’rsatkich Arab mintaqasida 61 foiz hamda eng past ko’rsatkich Sharqiy Yevropa mintaqasida 1 foizni tashkil qiladi.

[4] Galate M. Migrant Domestic Workers across the World: Global and Regional Estimates, International Labour Organization. Geneva, Switzerland, 2023 pp 6-7

Tahlil va natijalar. Arab mamlakatlari mintaqasida jami uy xizmatchilarining 82 %ini ayol migrantlar tashkil qiladi. Bu holat esa, uy xizmatchilari va ayollar migratsiyasi o’rtasidagi uzviy bog’liqliqni ifodalaydi. Natijada ishga yollanayotgan 10ta ayoldan 6tasini uy xizmatchilari tashkil qiladi. Janubiy Osiyo mintaqasi va Sharqiy Osiyo mintaqasi eng ko’p uy xizmatchilarini yuboruvchi mintaqa hisoblanadi. Xususan, mintaqadan ayol migrant uy xizmatchisi sifatida Yaqin Sharq va Yevropa mintaqalariga hamda yangi industrial mamlakatlarida faoliyat ko’rsatadilar. Statistik ma’lumotlarga ko’ra, dunyo bo’ylab 12 millionga yaqin uy xizmatchisi bo’lib, ularning aksariyatini ayollar tashkil etadi. O’rta Sharq mintaqasi, Afrika va Osiyo mintaqasi kabi quyi daromadli mamlakatlardan kelgan ayol migrantlarni eng ko’p jalb qiluvchi mintaqa hisoblanadi. Mazkur ayol migrantlarning aksariyati past malaka va quyi ta’lim darajasiga ega bo’lishlari hamda ishlash uchun boradigan joylaridan bexabar ekanliklari ish beruvchilar uchun ularga kam ish haqi to’lash, belgilangan ish soatidan ortiqcha ishlatish, jismoniy kuch ishlatish va tahqirlash kabi ekspluatatsiyaning turli shakllaridan foydalanish imkoniyatini yaratadi. Mahalliy ishchilar bilan solishtirganda ayol migrant uy xizmatchisi uchun yetarli xavfsiz ishlash sharoitlarining yaratilmasligi, ularga nisbatan jismoniy va jinsiy zo’ravonlik o’tkazilishi, ularning huquqlarini poymol qilinishi mazkur ayol migrantlarning jismoniy va ruhiy jihatdan jarohatlanishlariga yoki bir umr kasallanib qolishlariga olib kelmoqda. Xususan, Yaqin Sharqqa katta miqdordagi ayol uy xizmatchilarini yetkazib beruvchi mamlakatlardan biri bu Efiopiya hisoblanadi. O’tkazilgan tadqiqot natijalariga ko’ra, birgina Saudiya Arabistonida ishlab qaytgan efiopiyalik ayol migrantlarning aksariyati mazkur safarlarining xatarli bo’lganini, oziq-ovqat va ichimlik suvi tanqisligi va tahqirlanish muammolaridan aziyat chekkanliklarini bildirganlar. Livandagi jami migrantlarning 76 foizini va uy xizmatchisi bo’lgan migrantlarning 99 foizini ayol migrantlar tashkil etadi. Xalqaro Migratsiya tashkiloti tomonidan 2024 yilda 387 nafar og’ir sharoitdagi mehnat qilayotgan ayollarga yordam berilgan. Ularning 89 nafari Liviyaga ketayotganliklarini ham bilmaganliklarini, ularni Turkiya, Fors ko’rfazi, Yevropa, AQSH yoki Kanadaga ishga joylashtirishga va’da berilganligini ma’lum qilganlar. Xalqaro mehnat tashkilotining ma’lumotlariga ko’ra, majburiy mehnatdan aziyat chekayotganlarning 17 millonini ayollar tashkil etadi. Livandagi uy xizmatchilariga nisbatan nafaqat majburiy mehnat, balki, qullik, odam savdosi, shaxsiy hujjatlarni yashirib qo’yish, irqiy kamsitish va qiynoqlar kabi tazyiqlar o’tkazilishi ko’p uchraydi. Ayniqsa pandemiya sharoitida mamlakatdagi ayol migrant uy xizmatchilarining norasmiy migrant statusini tanlashga majbur bo’lishlari ularga nisbatan belgilangan minimal ish haqi miqdoridan kam bo’lgan ish haqi to’lash yoki umuman ish haqi to’lamaslik hamda ish soatidan ortiqcha ishlatish kabi holatlarning ko’payishiga sabab bo’ldi. Xalqaro mehnat tashkiloti tomonidan 1, 3 ming ishchilar orasida o’tkazilgan tadqiqotga ko’ra, ayol xizmatchilarning 23 %i ish beruvchilar kunduz kunlari ularni ustlaridan qulflab ketishlari ma’lum bo’lgan. Ba’zi manbalarda ta’kidlanishicha, Livanda migrant uy xizmatchilari tomonidan dunyoga keltirilgan 15 ming nafar ta’lim olish va boshqa davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo’lmagan bolalar mavjud.

Ayol migrantlarning o’z vatanlariga pul o’tkazmalari katta hajmni tashkil qilmasada, ularni o’tkazmalarining asosiy qismi sog’liq, ta’lim, oila va jamiyat taraqqiyoti uchun sarflanadi. Masalan, nepallik asosan uy xizmatchisi bo’lgan ayol migrantlarning pul o’tkazmalari mamlakatga yuborilgan jami migrantlarning o’tkazmalarining 50 %ini yoki

YAIMning 23 %ini tashkil qiladi[5]. Shu o’rinda ayol mehnat migrantlarining tajriba, bilim, ijtimoiy, siyosiy va madaniy normalar kabi ijtimoiy o’tkazmalari pul o’tkazmalaridan ko’ra ko’proq ahamiyat kasb etishiga ham e’tibor berish lozim. Chunki, ayollarning xorijga ega bo’lgan bilimlari, g’oyalari, tajriba va texnologiyalar bo’yicha ko’nikmalari ularning oilalari va jamiyatdagi mavqelarining ortishiga va mazkur muhit ishtirokchilarining dunyoqarashlarida ijobiy o’zgarishlarga sabab bo’lishini ham unutmaslik kerak. Ayollar erkak migrantlarga nisbatan kamroq ish haqi olsalarda, ammo erkaklarga nisbatan daromadlarining katta qismini yuboradilar. Shuningdek, ularning transfer to’lovlari ham yuqoriroq. Migrantlar pul o’tkazmalarining 26 %i ayollar ulushiga to’g’ri keladi[6].

Xulosa o’rnida shuni aytish mumkinki, aksariyat o’rtadan quyi bo’lgan hamda past daromadli mamlakatlarda ayol migrantlar mehnat bozoridagi diskriminatsiya, ishdagi ekspluatatsiya va zo’ravonlik, sog’liqni saqlash va ta’limdan foydalanishdagi to’siqlar, sudlovdagi adolatsizliklar kabi muammolarga duch kelishida davom etmoqdalar. Odam savdosi qurbonlari ichida hali ham ayollarning ulushi yuqoriligicha qolmoqda. Xususan, odam savdosi qurbonlarining 65 %ini ayollar ya’ni, 46%ini kattalar va 19 %ini qizlar tashkil etadi[7]. Yuqoridagi holatlar ayollar mehnat migratsiyasi muammosini kun tartibining dolzarb masalasi sifatida qolishini va mazkur jarayon bilan bog’liq muammolarni oldini olishda xalqaro va mintaqaviy hamkorlik muhim ahamiyat kasb etishini yana bir bora namoyon etadi.

Mehnat migratsiyasi: a) ijtimoiy oqibatlarni tartibga solish, b) siyosiy oqibatlarni tartibga solish, c) ma’naviy oqibatlarni tartibga solish, d) transport xavfsizlik oqibatlarni tartibga solish. Bu jarayonlarda quyidagilar muhim ahamiyat kasb etadi:

- Huquqiy asoslar
- Tashkiliy va sotsiologik dastaklar
- Iqtisodiy va moliyaviy dastaklar.

Yuqorida olib borilgan tahlillar natijasida mehnat migratsiyasi natijasida kelib chiqadigan turli xildagi oqibatlar muhim ahamiyatli ekani ilmiy izohlandi. Ulardan biri iqtisodiy omillar bo’lib, ularning oqibatlarini tartibga solishda sotsiologik, ma’naviy, huquqiy asoslar, iqtisodiy- molyaviy dastaklar qo’llaniladi.

Ushbu mexanizm nazariy- uslubiy ahamiyatga molik bo’lib, u konseptual model hisoblanadi va ushbu mexanizmning barchasi ijtimoiy xususiyatga ega. Unda quyidagi elementlar mavjud:

1) Mehnat migratsiyasini tartibga solish mexanizmning elementlaridan biri sotsiologik dastak hisoblanadi. Bu dastak nodavlat notijorat tashkilotlari va diasporalar orqali amalga oshirilib, bunda migrantlarning eng zarur muammolari (hayoti va salomatligi, sha’ni, qadr- qimmatini , diskriminatsiya)ining oldi olinadi.

2) Ma’naviy tadbirlar (migrantlarning har bir vakiliga ish beruvchi mamlakat an’analari, urf- odatlari, tili, dini, turmush tarzini o’rganish).

3) Iqtisodiy- moliyaviy mexanizm elementlari: iqtisodiy usullar tashqi (mehnat muhojirlarining yuqori ish haqi olish bilan ta’minlanishi, qonuniy migratsiyani mustahkamlanishi), mamlakat ichkarisida (oylik maoshlarni ko’tarish, ish o’rinlarini ko’paytirish, tadbirkorlarga imtiyozlarni oshirish va kerakli sharoitlar bilan ta’minlash) kabi

[5] Daniela Balzani, Fransesca Grivallara , Roza Grimaldi Higly skilled yet invisible. The potential of migrant women with a STEMM background in Italy between intersectional barriers and resources. 2024 p- 45-46
[6] Migrant mehnatkashklar to’g’risida qo’shimcha qoidalar.https nrm. Contendok 143-konvensiya
[7] Kadath.P, In the Shadow of the State: The Recruitment and Migration of South Indian Women as Domestic Workers to the Middle East, International Labour Organization: Geneva Switzerland, 2024

iqtisodiy usullarni qo’llagan holda aholini samarali mehnat faoliyatini ta’minlash mumkinligini ko’rsatadi.

4) Huquqiy mexanizm elementlari- O’zbekiston Respublikasi qonunlarini, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlarini, xalqaro tashkilotlar (Xalqaro mehnat tashkiloti, Xalqaro migratsiya tashkiloti) bilan tuzilgan memorandum va shartnomalarni, xorijiy mamlakatlar bilan imzolangan bitimlarni ko’rsatishimiz mumkin.

Xususan, 2024 yil 16 apreldagi P-3435 sonli ,, O’zbekiston Respublikasining mehnat munosabatlari va tashqi mehnat migratsiyasi faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida’’gi, 2024-yil 5 maydagi PQ- 4609-sonli ,, Kambag’al va ishsiz fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish chora-tadbirlarini yanada takomillashtirish’’, 2024-yil 30-sentyabrdagi PQ-6305-sonli ,,Xorijga tashkillashtirilgan mehnat migratsiyasiga ketayotgan fuqarolarni rag’batlantirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida’gi [8] kabi hujjatlar qabul qilindi.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, ushbu qaror va farmonlar mamlakatimiz Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev rahbarligida xalq turmush tarzi va farovonligini oshirish, davlatimizning xalqaro reytingini ko’tarish, mehnat migratsiyasining noqonuniy hatti- harakatini oldini olish va muammolardan xalos etishga qaratilgan dadil qadam bo’ldi. Lekin, ushbu qarorlar sohada amalga oshirilayotgan ishlar ko’lami keng bo’lsada, ushbu sohaga oid ba’zi bir muammolar hali ham mavjudligiga e’tibor qaratilmagan.

Jahon tajribasini kuzatganimizda, Markaziy Osiyo mintaqasidagi Qozog’iston davlatida 2011-yil 22 iyulda ,, Aholi migratsiyasi to’g’risida’’, Qirg’izistonda 2022-yil 30-avgustda ,, Tashqi migratsiya to’g’risida’’gi, Tojikistonda 2009 yil 12 noyabrda ,, Migratsiya to’g’risida’’gi, Turkmanistonda 2012 -yil 31 martda ,, Migratsiya to’g’risida’’[9] gi qonunlar qabul qilingan bo’lib, ushbu hujjat mehnat migratsiyasinin sohani tartibga soladigan yaxlit qonunlar bo’lib hisoblanadi.

Shu o’rinda, ayollar mehnat migratsiyasining ijtimoiy oqibatlarini tartibga solish uchun quyidagi tashkiliy va sotsiologik usullarni taklif etamiz:

1-usul. Ushbu bosqichda migratsiya ta’siriga tushib qolgan ayollar markazlarini ochish. Ushbu markazlarni ,,Migratsiya va ayollar’’ deb nomlash taklif etildi. Ushbu markazning faoliyati qiyin sharoitda qolib ketgan migrant ayollarga iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy va ma’naviy yordam berish bo’lishi kerak. Migratsiya ayollarga turlicha ta’sir ko’rsatadi. Ular o’z vatanlarini vaqtinchalik tark etishadi va bu jarayon albatta bolalarini, yaqinlarini, vatanini sog’inish tuyg’ularini qamrab oladi. Ayniqsa, ajrashib farzandini yolg’iz katta qilayotgan ayolning ruhiy kechinmalari, iqtisodiy jihatdan qiynalib qolganligi migratsiya sohasiga kirib kelishiga majbur qiladi.

Ayol migrant bo’lgan respondentlarga ,,Aytingchi, sizdan uzoqda yashagan paytda bolalaringizga atrofdagilarning munosabati qanday bo’lgan?” degan savolga ularning javoblari quyidagicha bo’ldi : o’z ota- onamizni qo’lida qoldirganimiz uchun ularga yaxshi munosabatda bo’lishgan- 42 %, ammasi yoki xolasi farzandlarimizga o’zlarining farzandlari singari munosabatda bo’lishgan - 34 %, deb javob berishgan bo’lsa, 14 % respondent ayol ularning farzandlari birovning qo’lida qolib ketganligi uchun afsusda ekanliklarini aytib o’tishgan bo’lsa, 6 % respondent turmush o’rtog’I qo’lida ekanligi va qolgan 4% respondent esa mazkur savolga javob qaytarishdan bosh tortishgan.

8 ,,Xorijda tashkillashtirilgan mehnat migratsiyasiga ketayotgan fuqarolarni rag’batlantirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risidagi PQ-6305 sonli Prezident Qarori. Prezident Farmon va Qarorlari. T.,,O’zbekiston’’2024.

[9] Parrenas R (2024) Servantes of Globalization:Women,Migration and Domestic Work.Stanford University Press.

Innocenti social Monitor nashrining 2024-yilgi sonida yozilishicha[10], migrant ayollar tomonidan uyga yuborilgan pul o’tkazmalari iste’molni ko’paytirish, o’qishni moliyalashtirish, tibbiy xizmatlar uchun, salomatlikni tiklash, uy- joylarni yaxshilash maqsadida ishlatilgan. Bolalarning foyda olishlari ularning ushbu qo’shimcha manbalardan foydalanishiga bog’liq bo’lishi mumkin. O’rnini bosuvchi yordam bilan shug’ullanish yoki parvarishning yetishmasligi ba’zi bolalarning hissiy farovonligi va psixologik rivojlanishi uchun qiyinchiliklar tug’diradi. Kattalar va bolalar yuqori migratsiya jamoalarida mehnatga layoqatli jamoa a’zolaridan mahrum bo’lishadi[11].

Ota- onasi bilan ko’chib ketayotgan bolalar turli xil imkoniyat va muammolarga duch kelishadi. Aholining yashash joyidagi marginallashuvi va kamsitilishi, ijtimoiy xizmatlardan foydalanishdagi to’siqlar, fuqarolik va shaxs huquqlariga oid muammolar, ota- onalarning iqtisodiy xavfsizligi, ijtimoiy va madaniy dislokatsiya ba’zi bolalarga salbiy ta’sir etishi mumkin. Aksariyat muhojir bolalar rivojlanib, o’zlarining yangi jamoalariga ijobiy hissa qo’shadilar. Zaif bolalarni qo’llab- quvvatlash va himoya qilish uchun siyosat va dasturlarni ishlab chiqish talab etiladi.

„Migratsiya va ayollar’’ markazi mahalla, oila, maktab, tashkilotlar bilan hamkorlikda ish olib borib, asosiy maqsadi qiyin sharoitga tushib qolgan migrant ayollar va bolalarning turli ijtimoiy guruhlarga qo’shlib ketishining oldini olish bo’lib, markazda har bir bola bilan individual ishlaydigan psixolog, har xil to’garaklar faoliyat olib boradi[12].

2-usul tashqi mehnat migratsiyasi natijasida kelib chiqadigan ijtimoiy oqibatlarni bartaraf etishga qaratilgan tashkiliy-ijtimoiy chora- tadbirlarni o’z ichiga oladi. Bunday chora- tadbirlar O’zbekistonning xorijdagi mehnat migrantlari va oilalarini jalb qilgan holda amalga oshiriladi. Bunday chora- tadbirlar sotsial integratsiyaning tezlashishiga ko’maklashadi.

Ijtimoiy integratsiya - bu yangi kelganlar va ozchilikning mezbon jamiyatning ijtimoiy tarkibiga qo’shilish jarayonidir. Ijtimoiy integratsiyaning yuqori darajalari guruhlar orasidagi yaqin ijtimoiy masofani va izchil qadriyatlar, amaliyotlarni o’z ichiga oladi. Tili, irqi, dini va boshqalardan qat’iy nazar turli xil etnik guruhlarning birlashishi, o’zligini yo’qotmasdan, bu jamoat hayotining barcha sohalariga kirish imkoniyatini beradi. Kengroq ma’noda, ijtimoiy inklyuziya- bu barcha a’zolarning tinch ijtimoiy munosabatlarga erishishini ta’minlaydi.

Avvalo, migrant ayollarni ijtimoiy himoya qilishda Polsha modeli singari migratsiya siyosati jamoat javobgarligi funksiyasini nodavlat maqomi va holatiga ega bo’lgan ijtimoiy agentliklarga topshirishi maqsadga muvofiq bo’lar edi. Faqat O’zbekistonda bu boshqacha ko’rinishga ega bo’lib, mamlakatning xorijiy konsulliklari huzurida tashkil etiladigan nodavlat agentliklarga topshirishi maqsadga muvofiqdir.

Bunday agentliklar jamoa birlashmalari shaklida faoliyat olib borib, xorijiy mamlakatda yashayotgan va xorijiy mamlakat fuqaroligini olgan, o’tmishda migrant maqomiga ega bo’lgan, ammo, o’zbeklar bilan aloqasining uzilishini xoxlamaydigan va milliy urf- odatlar, qadriyatlarni saqlab qolish istagida bo’lganlar yordamida tashkil etiladi.

Migratsiya agentliklari xorijga mehnat migrant sifatida ketgan, ammo xorijda ishidan ayrilgan, jamiyatga moslashishi qiyin bo’layotgan migrant ayollarni ish bilan ta’minlashga,

[10]Migration and gender. // Asia Reserch institute . Migration Cluster. Rejim dostupa: https//www ari..nus. Edu sg/article view.asp.=188

[11] https://kun.uz/ru/news/2023/02/20/v-2022-godu-pritok-trudovyx-migrantov-iz-uzbekistan-v-rf-vyros-na-351

[12] Rabiyev B.B. O’zbekistonlik ayollar migratsiyasi. (Rossiya Federatsiyasi misolida). Economy and Innavation ISSN : 2545-1573 Volume: 34 2024

o’zbeklar birlashmalariga qo’shilishiga, migrant oilalar farzandlarining bir- birini tanishiga yordam beradi. Shuningdek, ushbu agentliklar tomonidan turli tadbirlar, ko’ngilochar marosimlar ham o’tkaziladi.

3-usul. Avstraliyada olib borilgan ayollar mehnat migratsiyasini tahlil qiladigan bo’lsak, tashabbus va ta’limga ega bo’lgan ayol migrantlar uchun mamlakat hukumati ko’chib o’tish va doimiy yashash sharoitlarini soddalashtirish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratdi. Xalqaro mehnat migratsiyasi jarayonlari ishtirokchilarining ko’pligi davlatlarning iqtisodiy o’sishi va xalqaro integratsiyalashuviga olib keldi.

O’zbekistondagi vaziyat Avstraliyadagi vaziyatning aksi ekanini va tashqi mehnat migratsiyasini amalga oshirayotgan fuqarolarning aksariyat qismi oliy ma’lumotlilar va olimlar, muhandislar, vrachlar, dasturchi ekanini hisobga olgan holda, mamlakat ushbu mutaxassislarni o’z vatanida saqlab qolish chora- tadbirlarini amalga oshirishi kerak.

Zamonaviy globallashuv sharoitida yuqori malakali mutaxassislar har qanday mamlakatning boyligi hisoblanadi. Rivojlangan mamlakatlarning aksariyati rivojlanayotgan mamlakatlardan bo’lgan oliy ma’lumotli migrantlarni ularning ta’limi va 18 yoshgacha bo’lgan tibbiy himoyasiga mablag’ yo’naltirmay turib, tayyor mutaxassislarga ega bo’ladilar. O’zbekiston singari umumiy ta’lim 18 yoshgacha, davlat tibbiyot muassasalari tomonidan ko’rsatilgan tibbiy xizmatlar bepul bo’lgan mamlakatlar oliy ma’lumotli mutaxassislarga byudjet hisobidan katta mablag’ ajratadi, ammo ular yetuk mutaxassis bo’lganidan so’ng O’zbekistondan ketadi. Bunga asosiy sabab ularning ish haqidan qoniqmasliklaridadir.

Mamlakatda bunday muataxassislarni saqlab qolishning eng muhim usuli ularning maoshlarini oshirish va xorijga ketmay turib, xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlikda ishlashiga imkoniyat yaratishdir. Mutaxassislarning xorijiy tashkilotlar bilan onlayn ishlashi uchun sharoit va imkoniyat yaratish bilan birga, ushbu masalada ham davlatning xorijiy mamlakatlar bilan bitim va kelishuvlarga erishishi ham talab etiladi. Hozirda ham bunday loyihalar mavjud, ammo ular davlatlar o’rtasidagi kelishuv natijasida amalga oshmayapti.

Xulosa va takliflar. Mamlakat ayollar migratsiyasini tartibga solishdagi muammolardan yana biri bu – huquqiy asoslarning yetarli emasligidir. Davlat va hukumat tomonidan qabul qilingan ayollar mehnat migratsiyasi bo’yicha qonunosti hujjatlari, qarorlar bo’lsada, aynan ayollar migratsiyasi haqidagi Qonunning mavjud emasligi, odatiy holatlardan biridir. Ushbu qonunning qabul qilinishi migrant ayollar huquqlarining buzilishini, kamsitishlarni, zo’ravonlik va ekspluatatsiya qilinishlarining oldini oladi. Jumladan:

- Ayollar mehnat migrantlari va ularning rasmiy migratsiyani amalga oshirish jarayonidagi ijobiy jihatlarini qonun bilan belgilash;
- Migratsiya natijasida kelib chiqadigan ijtimoiy oqibatlarning oldini olish maqsadida mas’ul tashkilotlarni belgilash va boshqalar.

Tadqiqot davomidagi xulosalarga tayangan holda O’zbekiston Respublikasining ,,Ayollar migratsiyasi’’ to’g’risidagi Qonunida quyidagi bandlarning aks ettirilishi maqsadga muvofiq bo’lar edi:

-chet el fuqarolari bo’lgan migrant ayollar va fuqaroligi bo’lmagan ayollar O’zbekistonda ishlash uchun maxsus ruxsatnomaga ega bo’lishlari;

-ariza beruvchi immigratsiya ruxsatnomasini shaxsan tegishli davlat organiga yuboradi. Agar asosli sabablar mavjud bo’lsa, ya’ni ariza beruvchining kasalligi, tabiiy ofat va boshqalar ariza pochta orqali yoki ariza beruvchining nomidan notarius tomonidan tasdiqlangan, boshqa shaxs tomonidan yuborilishi mumkin.

Voyaga yetmaganlar uchun, shuningdek, belgilangan tartibda qonuniy muomalaga layoqatsiz deb topilgan shaxslar uchun ularning qonuniy vakillari tomonidan immigratsiya haqidagi ruxsatnomani olish to’g’risida ariza beradi.

Agar voyaga yetmagan bolalari bilan birga bo’lgan ota- onalardan biri immigratsiya qilsa, u erining(xotinining) notarius tomonidan tasdiqlangan u ota (ona)si bilan birga bolalarning ko’chib kelishiga qarshi emasligi haqidagi bayonot taqdim etishi shart. Bunday rozilik bo’lmasa, ota (ona), bolalarni onasiga (otasiga) qoldirish to’g’risidagi tegishli davlat organiga o’z qarorini taqdim etishi shart.

-tashqi mehnat migratsiyasini amalga oshirayotgan 16 yoshga to’lmagan farzandi bo’lgan O’zbekiston Respublikasi fuqarosi ruxsatnomani ro’yxatdan o’tkazish davrida farzandini olib ketayotganligi, yoki, yaqin qarindoshlaridan kimning qaramog’ida qoldirayotganligi to’g’risidagi ma’lumotni taqdim etishi kerak.

Turli xil ijtimoiy guruhlardagi migratsiya jarayonlari noaniq. Ular chuqurligi, intensivligi, namoyon bo’lish yo’nalishi bo’yicha farqlanadi. Ular guruh ichidagi o’zaro ta’sirning turli xil usullari va vositalari bilan ajralib turadi. Ular vaqt va makonda sezilarli darajada o’zgarib turadi, bu migratsiyani ijtimoiy mobillikning bir turi- migratsiya harakatchanligi sifatida ko’rib chiqish huquqini beradi.

Xulosa o‘rnida shuni keltirish mumkinki, ayollar mehnat migratsiyasining asosiy oqimlari va zamonaviy yo’nalishlari quyidagi natijalarga olib kelishi mumkin:

Birinchidan, bugungi kunda ishchi kuchi migratsiyasining globalizatsiya jarayonida dunyo manzarasi, xalqaro mehnat munosabatlari hamda inson resurslariga bo’lgan ehtiyojlarini qondirish darajasining yaratilishiga asos boladi.

Ikkinchidan, jahon hamjamiyatining rivojlanish bosqichlarida migrant ayollarga bo’lgan talabning ortishi yangidan- yangi ish o’rinlarining yaratilishini taqozo etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Global eslimates on international migrant works labour migration Branch Conditions of Work and Equality Department of Statistigs Rezults and Metodology. 2024. P12, 13
2. Galate M, Migrant Domestic Workers acrass the World: Global and Regional Estimates , international Labour organization . Geneva, Switzerland, 2023.
3. Who are the women on the move ? A patriat of female migrant workers.
4. Https www Oxfam.org. en/why/majority/worlds/poor-are-women
5. Rabiyev B.B. O’zbekistonlik ayollar migratsiyasi. (Rossiya Federatsiyasi misolida). Economy and Innovation ISSN: 2545-0573 Volume:34 2024
6. Migration and Gender. //Asia Reserch Institute. Migration Cluster . Rejim dostupa:https://www.ari.nus.Edu.sg/article view.asp=188
7. Kadath, P,,In the Shadow of the State: The Recrueitment and Migration of South Indian Womens as Domestic Workers to the Middle East, International Labour Organization Geneva Switzerland, 2024
8. Daniela Balzan, Fransesca Grivellara, Rosa Grimaldi. Higly skilled yet invisible. The potential of migrant women with a STEMM background in Italy between intersectional barriers and resources.
9. Department of Economic and Social Affairs, Population // Dynamics. 2024. https://population.un.org/wpp/Download/Standart/Population/
10. https://publication.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf

11. Migrant mehnatkashlar to’g’risida qo’shimcha qoidalar.https nrm. Contendok 143-konvensiya 2023
12. https://kun.uz/ru/news/2023/02/20/v-2022-godu-pritok-trudovyx-migrantov-iz-uzbekistan-v-rf-vyros-na-351
13. Mapping vulnerability amid mixed migration flows. The reality of severe labour exploitation from a human rights perspective. https//doi.org/10.3389/fhumd.2024.1073606.